

Pospíšil, Ivo

V Mirgorodu o hrozbách a katastrofách: šance a úskalí

Новая русистика. 2023, vol. 16, iss. 1, pp. 53-58

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NR2023-1-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78253>

Access Date: 25. 02. 2024

Version: 20230623

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

<https://doi.org/10.5817/NR2023-1-5>

V *Mirgorodu* o hrozbách a katastrofách: šance a úskalí

Катастрофы и их цивилизационная роль. Миргород. Международный филологический журнал, посвященный истории современного литературоведения, его эпистемологии и интердисциплинарности. Section de langues et civilisations slaves et de l'Asie du Sud (SLAS), 2022, 173 s.

Mirgorod není v tomto případě ani městské sídlo na Ukrajině v Poltavské oblasti (i když odtud název pochází), ale ani podle něho nazvaný povídkový soubor (1835) N. V. Gogola. Když jsem psal o *Mirgorodu* jako novém časopise soustřeďujícím se na epistemologii literární vědy a literatury¹, netušil jsem ještě, jak rozsáhlý bude jeho záběr a s jakými dalšími činnostmi, zejména edičními v souvislosti s brain trustem siedlecké slavistiky a rusistiky, bude spojován. Spiritus agens těchto činností byl a je Roman Mnich s řadou spolupracovníků, spojujících tak střední, východní a západní Evropu. Tak tomu je i v tomto tematickém speciálním čísle, které jeho reflexe uvádí. Téma hrozeb, katastrof a apokalypsy tu bylo vždy, protože tyto jevy se opravdu odehrávaly a vyprávělo a psalo se o nich, ale až v minulém a tomto století přinesly skutečnosti, které svět překvapovaly a šokovaly svým rozsahem a radikalitou. To ovšem vůbec neznamená, že se v minulosti neodehrávala ještě mnohem větší kataklyzmata, od gigantických střetů s jinými tělesy, jež vždy znamenaly konec a nový počátek, ale také války, možná i s pomocí zbraní hromadného ničení, o nichž jen něco tušíme podle toho, o čem svědčí roztavené pouštní písky na Sahaře nebo Gobi či horniny ve Skotsku nebo zničená města v Indii. I zde platí, že nihil novi sub sole. Nicméně dvě světové války, jež posunuly úroveň běžných konfliktů na nebývalou úroveň, obrovské genocidní operace holokaustu spojené s masovou likvidací milionů lidí, 11. září 2001, vojenské operace, někdy i bez souhlasu mezinárodních organizací, v Kuvaitu, Iráku, Libyi, Afghánistánu, Srbsku, Kosovu, v Podněstří, Gruzii, na Ukrajině, s tím spojené územní přesuny a anexe, dlouholeté konflikty v Sýrii, Palestině a Izraeli, nemluvě o pohyblivých píscích politické situace kdekoli v Africe, neustálém napětí na jihovýchodě a východě Asie a konečně válka na východě Evropy vpádem ruské armády na Ukrajinu roku 2022, tyto hrozby zintenzivnily a katastrofa se přiblížila na dosah. Když pohlédneme na globální mapu válečných konfliktů ve 20. a 21. století, posledně jmenovaný nás mohl překvapit právě jen tím, že se odehrává v Evropě, kde světové války vždy začínaly, doslova na dohled od jejího středu a že jde o první takový střet od roku 1945. Možná se v tom objevují pozůstatky našeho vrozeného evrocentrismu, neboť ony vzdálené konfliktní oblasti jsou pro nás příliš vzdáleném a takřka abstraktní,

1 Jaká je současná teorie literatury, pokud vůbec je. [*Katastrofy...* 2022, 354–355].

jako by virtuální; nyní jsou však za dveřmi, jsme do nich bezprostředně vtaženi s nejasnými výhledy a možným jaderným vyústěním. Přítomné číslo čas. *Mirgorod*, publikační výstup online semináře, bylo připraveno, jak praví redakce v editoriale, ještě před 24. únorem 2022, ale to není podstatné: ono zamyšlení vycházelo z toho, co se vlastně pociťovalo jako hrozba od 90. let 20. století; připomínaly ji desítky filmů, románů, povídek, atmosféra byla přeplněná tušením katastrofických vizí, jež nás na tyto události jako by připravovaly. Taková koncentrace apokalyptických témat tu ani ve 20. století nikdy nebyla. Ale jiné jsou předvídatvé fantazie spisovatelů a jiná realita politiků a generálů. Možná právě proto je na místě odstup, jistá míra zdrženlivosti a snaha věci hlubinněji uchopit.

Romanu Mnichovi se to v úvodní studii *Эпохи кризисов в европейской культуре и философские проекты их преодоления* [*Katastrofy...* 2022, 9–19] daří: vychází z tragického životního pocitu člověka na tomto světě a pokračuje odkazem na známou báseň Alexandra Bloka *О, весна без конца и без края* s přijetím života i v jeho tragické poloze, báseň, jež podle Mnicha anticipovala projekty 20. století. Jedním z nich byly i úvahy Karla Marxe a marxismus, což často není jedno a totéž, a jeho tragická realizace ve východní Evropě, ale také projekt Evropy Oswalda Spenglera, koneckonců podivuhodně spojená s Ruskem, nebo náboženský koncept *unum necessarium* projevující se např. u Komenského, jenž se stal v posledních letech zejména v Německu a Polsku takřka módou, což mě jako Čecha i Moravana těší, i když si zároveň uvědomuji další „*necessarium*“, totiž historičnost pojmu baroka a vědomí, že mezi ním jako nástrojem protireformace a Komenským je řada spojitostí, ale také protikladů a rozporů, což je zřejmé už ze zjevného náboženského kontrastu a politických cílů.² Jinak řečeno: aby nám žádaný odstup nesmyl všechny hrany a tím znepřístupnil reálné poznání minulosti. Právě ideologie jako „falešné vědomí“ v pojetí K. Marxe a F. Engelse je příčinou tragédií velkých sociálních projektů 20. století. Jako by se velké projekty minulého věku již vyčerpaly a nejsou s to řešit krize 21. století. A není to proto, že to byly právě tyto plány, jak změnit, jistě i násilně nebo především násilně, člověka a jeho svět? Lidstvo dalo vzniknout také jiným učením, která spočívají v přijetí člověka a světa takové, jaké jsou, být jen kolemjdoucím (z buddhismu vycházející *gnóse*), ale to člověk-demiurg nepřijal. Jak přerušit nekonečný řetězec zla: na to se ve svých didaktických exemplech ptal i Lev Tolstoj a hledal řešení, jak vystoupit z koloběhu zla. To nás asi čeká a na to by umění a literatura mohly reagovat.

Roman Mnich (Varšava) se ve své hluboké stati dotkl řady problémů, které pootevřel a které si vyžadují další rozvinutí, což, jak sám píše, není na malé ploše přítomného příspěvku možné, např. vztah civilizace a kultury, kteroužto dichotomii bych doplnil na trichotomii přírodou. Někteří filozofové staví proti sobě právě kulturu

2 Viz [POSPÍŠIL 2017, 9–22].

a přírodu a kulturu pokládají za ničitelku přírody: to se již dotýká samotné koncepce člověka a jeho podstaty. V Mnichově studii najdeme také zmínku o elitách a lidu, elity, vyhnané ze země režimem podporovaným masami, ale i to je mnohem složitější, jak v případě elit, tak i tzv. mas, jak nám dějiny nejednou ukázaly, ukazují a jistě i ukážou. Mnichova stať, která celý svazek uvozuje, je soustředěnou, formulačně brilantní sondu do problematiky, již se následující studie – ovšem nikoli na tak obecné ploše literárního materiálu – zabývají.

Alexandr Smirnov (Grodno) ve svém příspěvku *Пир во время чумы А. С. Пушкина в контексте «чумного текста»* [*Katastrofy...* 2022, 20–37] sleduje téma světové morové pandemie od Boccaccia po Camusee (Giovanni Boccaccio: *Dekameron*, 1348–1353; John Wilson: *The City of the Plague and Other Poems*, 1816; Alexandr Puškin: *Пир во время чумы*, 1830; Albert Camus: *Mor*, 1947). Nemám příliš rád tu módní frázi s „textem“, kdysi to použil V. Toporov v souvislosti s „petěrburským textem“ ruské literatury: tím myslel téma Sankt-Petěrburgu v literárních dílech, ale s „textem“ to vypadá efektněji a když se ještě zdůvodní, že „téma“ je něco jiného než „text“, tyto obraty jako typické žurnalistické labels, jež daly vznik termínů jako „magický realismus“ nebo „tání“, už zůstanou. Nicméně ve studii A. Smirnova se dochází k závěru, že téma moru (чумный текст) se od konkrétního líčení pandemie postupně posouvá k alegorii a symbolu, což je přijatelné, neboť reálná hrozba moru se postupně marginalizovala a nabývala přeneseného významu. Reálná, z různých důvodů v podstatě mnohem hrozivější pandemie dnešní může vyvolat i konkrétní reflexe v literatuře, ale zatím se tu projevuje spíše tabuizace tématu, tedy „covidového textu“, abychom to vyjádřili v tomto kódu, i když právě tato pandemie odhalila v plné nahotě autodestruktivní síly v člověku samotném a ve společnosti, kterou vytváří, poté, kdy odhodí „lešení“ kultury a etiky. V tomto smyslu může být Smirnovova studie v jistém smyslu modelem pro podobné výzkumy.

Anna Bulgakovová (Grodno) *Медиярефлексия пандемии Ковид-19 как катастрофа: анализ нарративов* [*Katastrofy...* 2022, 38–55] poukazuje na různé narativy, které se týkají pandemie obecně a Covid-19 zvláště i s odkazem na modelový Camusův *Mor* a další pojednání mimo krásnou literaturu, přičemž je přirozeně zdůrazněna role současných masmédií.

Josef Dohnal (Brno) ve studii *Три пласта горя в повести В. В. Вересаева Без дороги* [*Katastrofy...* 2022, 56–69] ukazuje na tři vrstvy ve Veresajevově novele, v níž se autor zabývá epidemií cholery, která manifestovala bezmoc narodnické ideologie tváří v tvář reálnému rozvrstvení ruské společnosti, jejímu psychosociálnímu rozpadu a nepřekonatelnosti bariér mezi lidem a inteligencí. Novela se sestává de facto ze tří chronotopů (statek, pandemie, nemocnice), v nichž se tyto rozpory realizují.

V práci **Iryny Banachové** (Grodno) *Чернобыльская травма в литературном, кинематографическом и медийном дискурсе конца XX и начала XXI века*

[*Katastrofy...* 2022, 70–87] se prezentují různé výstupy černobylské tragédie (1986) ve třech skupinách narativů: oficiálním (hrdinském), který celou katastrofu ukazuje jako úspěšně překonané trauma, postapokalyptickém, kdy se prezentuje scénérie zničené civilizace a analyzuje se, v podstatě prostřednictvím literatury faktu, průběh událostí, a neoficiální manifestující tragédii jako kolektivní trauma, jež je společností ve své hloubce do důsledků nepochopeno. Autorka připomíná, že se Bělorusko potýkalo v důsledku katastrofy údajně s většími následky než sousední Ukrajina s odkazy na literaturu, především na dílo nositelky Nobelovy ceny Svjatlany/Svetlany/Svitlany Aleksijevičové.

V další studii *Распад СССР в восприятии и оценке современных писателей* [*Katastrofy...* 2022, 88–106] zkoumá **Tatjana Avtuchovičová** reflexi této události 20. století v dílech ruských spisovatelů konce 20. a počátku 21. století. Ukazuje na řadu vektorů, jež s tím souvisejí: kolaps perestrojky (katastrojka), dilema Ruska mezi Západem a Východem, náboženskými a univerzálními hodnotami; jde také o politické procesy v postperestrojkovém období o podstatu ruského národního charakteru a vytváření masové společnosti, národní frustraci a faktor revanše, obnovu země na bázi tzv. národních hodnot, dezintegraci do několika států, celkové přehodnocování smyslu ruských dějin; a jistě bychom tento přehled doplňovat podle názorů autorů. Studie vychází z řady často protikladných literárních textů, které situaci po rozpadu SSSR nahlíží z různých zorných úhlů, přičemž závěr zůstává otevřený.

Tünde Szabó (Pécs) ve studii *Тема военного сексуального насилия в венгерской художественной литературе и кино. С. Марай, А. Польци, М. Месарош* [*Katastrofy...* 2022, 107–121]. Konstatuje, že toto téma bylo jen málo exploatované a často tabuizované a vychází především z násilných činů na ženách ze strany vojáků Sovětské armády za druhé světové války v Maďarsku v novele Sándora Máraie (1900–1989) *Osvobození*, Alaine Polczové (1922–2007) v autobiografickém románu *Žena na frontě* a filmu Mártý Mészárosové (nar. 1931) *Aurora Borealis*. Masové znásilňování žen bylo znakem řady válečných operací v celém světě, takže komparativní aspekt by studii poskytl více možností a materiálu. Autor této recenze se ve studii *Карел Чапек как аналитик угроз и катастроф* věnuje jasnozřivosti několikanásobného kandidáta na Nobelovu cenu za literaturu, kterou prokázal v mnoha dílech a ve velkém žánrovém rozpětí.

Erzsebet Schillerová z Pedagogického centra v Szombáthely³ v práci *Пустой город — примеры из восточнославянской литературы* [*Katastrofy...* 2022, 135–142] ukazuje na dílech V. Grossmana, P. Szewce a W. Sebaldy téma pustého, prázdného

3 Viz naši recenzi o rusistice v Szombáthely, kdysi za Řínského říše Savaria nebo Sabaria, měšť, ležícím na proslulé jantarové stezce, fiktivní rodiště Joyceova Leopolda Bluma [POSPÍŠIL 2011, 67–70].

města. I zde by srovnání s jinými literaturami přineslo další výsledky, např. s americkou, kde se téma pustého města stává emblémem konce civilizace.

Zsuzsanna Kalafatics (Budapešť) ve studii *Постапокалиптические мотивы в последних романах В. Сорокина* [Katastrofy... 2022, 143–155] analyzuje motivy konce a nového počátku, přičemž opět komparativní přístup, srovnání s podobnými díly D. Uffelmanna a M. Peškové by mohlo být zajímavé.⁴

V závěrečné studii svazku *Травма эмиграции в поэзии Бахыта Кенжеева. Сборник Осень в Америке* [Katastrofy... 2022, 256–272] píše **Olga Griněvičová** (Grodno) o nostalgii po domově u básníka B. Kenžejeva v jeho básnické sbírce, která nejvíc reflektuje jeho stesk. Kenžejev (roč. 1950) se narodil v Kazachstánu, debutoval v Moskvě, kde vystudoval chemickou fakultu Moskevské univerzity, ve sborníku Leninskije gory, v roce 1980 si vzal za ženu Kanadanku a odstěhoval se do Kanady; od roku 2006 žije v New Yorku. U nás je málo znám, přeloženy jsou jednotlivé básně, v slovenské Encyklopedii Beliana je považován za kazašského básníka, byť píše rusky, ale to je nyní běžná praxe. Autorka spojuje jeho pocity s řetězcem drobných osudů básníků (Publius Ovidius Naso, Alexandr Sergejevič Puškin, Jevgenij Abramovič Boratynskij/Baratynskij, Osip Emiljevič Mandelštam, Vladimír Vladimirovič Nabokov), kteří byli ze své vlasti vyhnáni, dobrovolně nebo z přinucení emigrovali nebo byli, jako Puškin, z trestu „přeložení“ daleko od hlavního města. Studie patří z přítomného svazku k nejlepším. Katastrofy, tedy přírodní, války, pandemie, opravdu mají, jak se praví v názvu, svou civilizační funkci, otázka je, kam vedou a koho obětují. Zde naráží běh dějin, na němž se podílejí i lidé, ale nejsou jejími jedinými faktory, byť někdy lidské činy bývají prezentovány jako živelná hnutí přírody, na etiku, kterou si lidé vytvořili asi i podle nějakých vyšších pokynů, aby si přizpůsobili svůj pohled na v podstatě nepřátelský vesmír nebo svět, jemuž se proto říká lidský – reálný svět je nám nedostupný a nemůžeme na jeho běh zásadně působit, pouze na jeho drobné projevy, a to ještě není jisté. Občas, když příroda zahrozí, nepomůže nám ani etika, ani kultura, ani různá hesla. Role demiurga vesmíru opravdu člověku nenáleží, a to si autoři studií i analyzovaných děl uvědomovali, i když nepodceňovali ani lidský faktor. Literatura je významnou reflexní plochou těchto vztahů, a proto je její analýza tak důležitá.

Mirgorodský svazek o katastrofách byl vytvořen v přechodné době a vychází za situace, kdy se hrozby stávají každodenní realitou. Jeho hodnota podle mého soudu bude trvalejší, i kdyby to byla jen hodnota varování.

Ivo Pospíšil

4 Viz naši komplexní recenzi: [POSPÍŠIL 2022, 198–200]. Zatímco Uffelmann vidí Sorokina v obecné rovině, Pešková jeho dílo vztahuje k Rusku a jeho osudu. [PEŠKOVÁ 2022].

Bibliografie:

- HEINRITZ, A. (2021): *Postkommunistische Schreibweisen. Formen der Darstellung des Kommunismus in Romanen zu Beginn des 21. Jahrhunderts*. Heidelberg.
- Katastrofy i ich civilizacionnaja rol'. *Mirgorod. Meždunarodnyj filologičeskij žurnal, posvjaščennyj istorii sovremennogo literaturovedenija, jeho èpistemologii i interdisciplinarnosti. Section de langues et civilisations slaves et de l'Asie du Sud (SLAS)*, 2022, 173 s. <https://mirgorodjournal.com/714-2/>. [online]. [cit. 29.05.2023].
- PEŠKOVÁ, M. (2022): *Vladimir Sorokin: The Future of Russia*. Plzeň.
- POSPÍŠIL, I. (2022): *Dvě komplexní monografie: o tzv. postkomunistickém způsobu psaní a Sorokinových diskurzech (preference, metodologie, žánr)*. *Slavica litteraria*, 2022, č. 1, s. 198–200.
- POSPÍŠIL, I. (2011): *Maďarská rusistika ze Szombáthely*. *Opera Slavica*, 2011, č. 1, s. 67–70.
- POSPÍŠIL, I. (2017): *Reformation, Counter-Reformation, and Baroque in European Literatures of the West and the East*. *Zagadnienia Rodzajów Literackich*, 2017, z. 4, s. 9–22.
- UFFELMANN, D. (2021): *Vladimir Sorokin's Diskurse. Ein Handbuch*. Heidelberg.

<https://doi.org/10.5817/NR2023-1-6>

Будущее литературы в эпоху нейросетей: НейроГоголь, НейроПепперштейн и AI да Пушкин

ПЕППЕРШТЕЙН, П. В., НЕЙРОПЕППЕРШТЕЙН: *Пытаясь проснуться*. Москва: Издательство Individuum, 2022. 255 с. ISBN 978-5-6047190-2-2.

Вопрос взаимодействия сферы искусства и научно-технического прогресса совершенно не нов, но сейчас он наиболее актуален в связи с развитием возможностей искусственного интеллекта. Технологии могут не только оказывать влияние на традиционную область искусства, но и менять её, создавая новые виды творческой деятельности и внося изменения даже в самую концепцию художника-творца.

В последнее время особый интерес вызывают возможности искусственного интеллекта, который умеет писать дипломные работы, сдавать экзамены, играть в шахматы лучше гроссмейстеров, и этим уровень его способностей не ограничивается. Дискуссионным остаётся вопрос, насколько новые